

1. σ.β.γ. Σχέδιο του Stauffert (κατοψή και οψεις) για το Α' δημοτικό της Αθηνας (α δημοσίευση - ΓΑΚ ΟΘ Υπ. Εσωτ. 17).

Τα πρώτα δημοτικά της Αθήνας

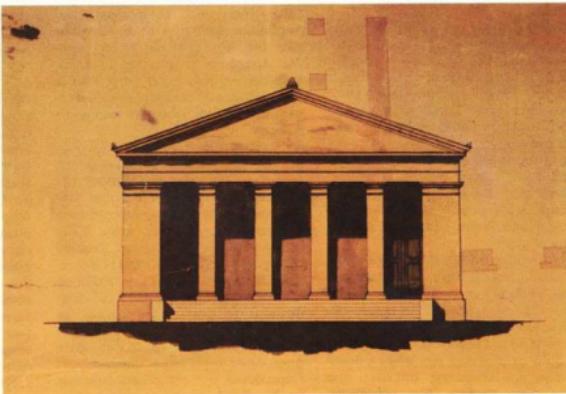
Η λαχτάρα για γνώση, για παιδεία, για μόρφωση ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του λαού μας που παρέμεινε άσβυστο μέσα στο σκοτάδι της μακρόχρονης δουλείας. Από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Αθηναίοι είχαν καταβάλει προσπάθειες για την ίδρυση και συντήρηση σχολείων. Τη δημογεροντία βοήθησε, σ' αυτό, η ιδιωτική πρωτοβουλία, και μοναστήρια της Αττικής και αργότερα στα χρόνια του αγώνα, η Φιλόμουσος Εταιρεία. Οι βαθμίδες της εκπαίδευσης ήταν τρεις. Η πρώτη, «τα κοινά σχολεία» παρείχε τη στοιχειώδη παιδεία, η δεύτερη, «τα ελληνικά», την ελληνοπαιδεία και η τρίτη τη μελέτη της φιλοσοφίας και των επιστημών. Ο πρώτος κύκλος εμφανίζεται συνήθως ανεξάρτητος. Ο δεύτερος παρουσιάζεται σχεδόν πάντα σαν προπαρασκευαστικό του τρίτου, σπανιότερα δε είναι συνδεδεμένος με τον πρώτο. Πάντως, ο τύπος που επικρατεί το 18ο αιώνα και αναφέρεται στα κείμενα σαν Παιδαγωγείο, Φροντιστήριο, Μουσείο, Ελληνομουσείο, Λύκειο, Ακαδημία, Κολλέγιο, Παγγενές, χωρίς αυτό να εκφράζει διαφορές ως προς το περιεχόμενο της μάθησης, αποτελεί, συνδυασμό των δύο τελευταίων κύκλων.

Μάρω Καρδαμίτση - Αδάμη Αρχιτέκτων

Ειδικό κτίριο για τα σχολεία των κοινών γραμμάτων από όσο τουλάχιστον μέχρι στιγμής γνωρίζουμε δεν υπήρχε. Σαν χώρος χρησιμεύει συνήθως ο νάρθηκας μίας εκκλησίας ή κάποιας μοναστηριακός χώρος, μια και οι δάσκαλοι ανήκαν συνήθως στον κλήρο, η κατοικία του δασκάλου, όταν αυτος ήταν λαϊκός.

Τα σχολεία της ανώτερης βαθμίδας απεγάγοντοσαν αρχικά σε χώρους μονών. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης ήταν άλλωστε γνωστός τόσο στη Δυάρη, όσο και στην Ανατολή. Έτοι μα τα πρώτα σχολικά συγκρότηματα που κτίζονται στον ευρύτερο ελληνικό χώρο για να στέγασσον εκπαίδευτικά ιδρυματα της

μέσης και ανώτερης βαθμίδας ακολουθούν σε γενικές γραμμές τις ίδιες αρχές. Η κάτοψή τους, μεγάλου κλειστού παραλληλόγραμμου στα μεγαλύτερα (Αθωνιάδο - Κυδωνίες) εκφραίζεται σε Π (Σχολή Ντέκα - Ελληνομουσείο τη Ρήγα) ή σε Γ (Στεμνίτσα-Βυτίνα) στα μικρότερα. Στην Αθήνα λειτουργήσαν τρία τέ-

τοια σχολεία την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Ο «Παρθενών», παρβεναγμένο που ίδρυσε η Φιλόθεη Μπενιζέλου τον 186 αι. Η σχολή του ιερομόναχου Γρηγόρη Σωτηρί κατόπιν του Κονσέργου που ίδρυθηκε αρχές του 1800 αι. και η περιφόρια σχολή Ντέκα (1750) που δριοκόταν στο κάτω τμήμα της οδού Μητροπόλεως. Στις αρχές του 19ου αιώνα συναντάμε για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο, ειδικό κτίριο για τη στοιχεώδη εκπαίδευση. Πρόκειται για σχολεία ειδικά κτιμένα για να εξυπηρέτησουν ένα συγκεκριμένο συστήμα διδασκαλίας την αλληλοδιδακτική. Η αλληλοδιδακτική μέθοδος που σπέρματα της συναντάμε ήδη στην αρχαία Ελλάδα και Ρώμη, στηρίζεται στη διδασκαλία των λιγότερο προχωρημένων μαθητών από τους ικανότερους και περισσότερο προχωρημένους. Στις αρχές του 19ου αιώνα για τη μέθοδον επανεμφανίζεται σαν οργανωμένο εκπαιδευτικό συστήμα και μάλιστα σαν το σύστημα που θα βοηθήσει την πνευματική ανάπτυξη των πολιτών και θα θεμελιώσει τη νέα φιλελεύθερη αστική κοινωνία. Παντού από την Αμερική μέχρι τη Ρωσία με κέντρα τη Γαλλία και την Αγγλία η αλληλοδιδακτική αντιμετωπίζεται σαν πανάκεια που θα λύσει όλα τα προβλήματα. Δεν είναι λοιπόν περίεργο που τόσο η Πελοποννησιακή Γερουσία το 1822 όσο και η Εθνοσυνέλευση του 1823 ορίζουν την αλληλοδιδακτική κατά την επισημη μέθοδο διδασκαλίας για τη κατωτέρω βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Το πρώτο αλληλοδιδακτικό σχολείο της χώρας συστήθηκε το 1819 στους

δολούς της Μάνης. Στην Αθήνα το πρώτο αλληλοδιδακτικό ιδρύθηκε από τη Φιλόμουσος Εταιρεία το 1823 και ήταν μικτό. Αρχικά το σχολείο στεγάστηκε σ' ένα μικρό κτίριο στη ΝΔ γενιά της αγοράς και είχε 135 μαθητές¹. Άποιναντος πάνωκες «έξδιον εις διόρθωσιν αλληλοδιδακτικού σχολείου, εις πάγκους σηλαδή μελλήν, κονδύλια, τεπεσούρι, καμάρες και άλλα αναγκαῖα» έχουσαν την πληροφορία ότι από τον Οκτ. του 1823 μέχρι τον Σεπτ. του 1824 έσεδεύτηκαν για τα αλληλοδιδακτικά γρύσια. Κατασκευάσθηκαν πάγκοι, ασκανιά, πίνακες, τηλέγραφοι, αδάκια, καλαμάρια, ημικυλία², επισκευάσθηκαν τα πάτερα της στήγης³, επιδιορθώθηκαν οι καμάρες (την ανώφλια) των ανοιγμάτων με πουριά, τα παραθύρα κλείστων με χαρτί, χιστίστηκαν «αναγκαῖα» και μάρτυρα, τηλέγραφοι, στήγη από το σχολείο. Δάσκαλος στο πρώτο δημοτικό σχολείο της Αθήνας που θα ιεροδιάκονος Συνέσιος Σμυρναίος;

Ο αριθμός των παιδιών αυξάνει ταχύτατα. Το Μάιο οι μαθητές φθάσαν τους 300⁴. Αποφασίζεται τότε να ιδρυθεί και δεύτερο αλληλοδιδακτικό για τα «κοράσια» και τα «μικρά αρσενικά παιδιά» με δάσκαλο τον Νεόφυτο Νικητόπουλο ή Νικητόπουλο, και το πρώτο να μετατραπεί σε αλληλοδιδακτικό αρρένων.

Τα αλληλοδιδακτικά θήλων στεγάστηκε στο τέμpi του Παρθενώνα ενώ τα αρρένων μεταφέρεται στα τέλη του 1824 στο τέμpi του Σταροπαλαρού⁵.

Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Γ. Γενναδίου σχετικά με τα αλληλο-

διδακτικά της Αθήνας «τα ολίγα διδακτικά σχολεία, όσα είδα εις την Ελλάδα, είναι μόνο ακίνη σχολείων, εκτός του των Αθηνών»⁷.

Πράγματι και οι δύο δάσκαλοι των αλληλοδιδακτικών της, υπήρξαν από τους πιο μορφωμένους εκπαιδευτικούς της εποχής τους. Νομίζω δε ότι είναι ιδιαιτερά ενδιαφέρον, ότι τοσο ο Συνέσιος⁸, οσο και ο Νικητόπουλος⁹, είχαν άποψη για το σχολικό κτίριο. Έτσι ο μεν Συνέσιος σε ούγγραμμα του σχετικά με την αλληλοδιδακτική μέθοδο, αφειρέων ειδικού κεφάλαιου στα «περι οικοδήμης εωτερικού και εξωτερικού του σχολείου»¹⁰, ο δε Νικητόπουλος σχολιάζοντας το χώρο του σχολείου του αναφέρει «είναι γνώμη των πρωτιστών Διδασκαλών της Αλληλοδιδακτικής μεθόδου ότι Σχολείο Αλληλοδιδακτικόν να μην είναι με θόλο, δια το αντίχυμα της φυνής, η οποία θλάπτει κυριως τους μαθητάς και εις την υγείαν τους και εις την προκόπην τους». Το μειονέκτημα αυτό παρατηρεί καθημερινά στο σχολείο του Παρθενώνα όπου «δύο ή τρία παιδιά θα πασχούν από πονοκέφαλον, κοκκινίζουν τα μάτια των και δεν ημπορούν να σπουδάσουν»¹¹.

Το Μάιο του 1827 το Κάστρο παραδίδεται στον Μεχμέτ Ρεσούτ. Η Αθήνα ξαναθρίσκεται κάτω από την τουρκική κατοχή. Οι κάτοικοι ακορύζουν στα κοντινά νησιά και όπου αλλού μπορούν να βρουν άσυλο. Τα σχολεία φυσικά κλείνουν. Σ' ολόκληρη την Καποδιστριακή περίοδο (1828-1831) που χαρακτηρίζεται από έντονη εκπαιδευτική δραστηριότητα¹², κανένα σχολείο δεν λειτουργεί στην

Αθήνα.

Ονόματα Αθηναίων μαθητών συναντάμε στα μαθητολόγια των αλληλοδιδακτικών της Αίγινας και της Σαλαμίνας, όπου κυρίως είχαν καταρύγει οι αθηναίοι πρόσφυγες. Μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου του Λονδίνου (1830) οι Αθηναίοι δειλά στην αρχή επιστρέφουν στην πόλη τους. «Εύρον την πόλην πάσσαν ερειπίων». Δεν υπάρχει δρόμος, πλατεία, περιβόλι, εκκλησία, μοναστήρι, λίγες μόνο καλύβες και άφθονα ερείπια. Η πόλη ξανατίζεται από την αρχή.

Την άνοιξη του 1831, οι αμερικανοί μισιονάριοι J. King, Robertson και Hill φθάνουν στην Αθήνα με σκοπό την ίδρυση σχολείων. Το πρώτο αλληλοδιδακτικό αρχίσει να λειτουργεί τον Απρίλιο. Στεγάστηκε σ' ένα παλιό κτίριο στην γωνία των οδών Θουκυδίου και Κέκροπος, απέναντι από την οικία Φίνλευ. Ένα τετράγυρο πα κάτω στη σημερινή οδό Hill εγκαταστάθηκε το ζεύγος Hill. Σε μια αποθήκη στο ισόγειο του κτιρίου αρχίζει να λειτουργεί λίγους μήνες αργότερα το αλληλοδιδακτικό θήλεων. Το 1833 ο Ιάκωβος Ρίζος Νερούλος, παραλόμβανε επιστολή σαν επιτρόπος της κυβερνήσης της Ακροπόλης από τον Τούρκο φρουράρχο. Οι Αθηναίοι παντηγιρίζουν την απελευθέρωση. Η ανοικοδόμηση της πόλης αρχίζει. Οι King και Hill αγοράζουν με χρήματα της ιεραποστολής οικόπεδο κοντά στην πόλη της αγοράς και κτίζουν διώροφο κτίριο όπου από το Σεπτέμβρη του 1833 μεταφέρεται το αλληλοδιδακτικό θήλεων και πιθανότατα το β' αλληλοδιδακτικό αρρένων που είχε ίδρυθει το

1832. Τοσο αυτο το σχολείο «της Ακαδημίας Αποκατάστημα φιλολογίκων της Αθελφότητος Νέου Γιώρκη της Αμερικής»¹³, όσο και το αλληλοδιδακτικό του King στην Πλάκα ήταν ιδιωτικά φιλανθρωπικά καταστήματα και η φοίτηση παρήχθετο δωρεάν.

Το 1834 η Αθήνα γίνεται πρωτεουόσσα. Οι μεγαλοστικές οικογένειες των νέων Αθηνών πρότερον την Francis Hill να ιδρύουν ανότερο προθεαγμείο με διδακτορά για την μέση εκπαίδευση των κοριτσιών. Έται, οι Hill ιδρύουν και δευτέρο ιδιωτικό σχολείο, σ' ένα κτίριο πέντε δωματίων στην Πλάκα. Δεν γνωρίζουν που ακριβώς. Από το 1835 το «προθεαγμείο Hill» μεταφέρεται σε ιδιόκτητο κτίριο στη γωνία των οδών Ναυαρίνου Νικοδήμου και Θουκυδίου, όπου λειτουργεί μέχρι σήμερα. Παραλλήλη, η F. Hill έσκαλοπουσάς διευθύνει και το σχολείο για τα απόρα κορίτσια στην αγορά. Την ίδια περίοδο εποχή σ' ο Δ. Συμελής ανοίγει ιδιωτικό σχολείο αρρένων και η γαλλιδί παιδαγώγος Βαλμερέας μεταφέρει το οικοτροφείο της από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Ολα αυτά τα σχολεία άρων, ανήκουν στο χώρο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Σύμφωνα με μία απογραφή των σχολείων του Βασιλείου των πρώτων χρόνων της Οθωνικής περιόδου, το 1833¹⁴, λειτουργούν στην Ελλάδα 72 δημόσια σχολεία, 56 αλληλοδιδακτικά και 16 ελληνικά. Στην Αθήνα δεν αναφέρεται κανένα. Η αιτία πρέπει να αναζητήθει στην διαραχή μεταξύ Νομαρχίας και Κοινοτής για τη διεκδίκηση του κτιρίου της σχολής Νέτεα. Έται η πόλη παραμέ-

νει χωρίς δημοτικό μέχρι το 1835. Το 1834 εκδίδεται το Β.Δ. «περὶ δημοτικῶν σχολείων» που καθιερώνει την υποχρεωτική φοίτηση των παιδίων ηλικίας 5-12 ετών. Η ευθύνη για την ίδρυση και συντήρηση των σχολείων βαραίνει το δήμαρχο (απ' όπου και δημοτικά) κάτω από την εποπτεία του Νομάρχη. Καθε δήμος είναι υποχρεωμένος να έχει ένα τουλάχιστον δημοτικό σχολείο νόμιμο ή «μέχρι να οικοδομήσει τοιουτον» ένα προσωρινό. Είναι επίσης υποχρεωμένος να παρέχει μισθού και στέγη στο δασκαλό. Το σχολείο είτε βρίσκεται σε πόλη, κωμόπολη ή χωριό πρέπει να είναι κτισμένο «εἰς τόπον υγειεινὸν καὶ ευάερον, μακράν λιμναντουντινούς οὐδαμονάς των αγυρῶν καὶ θυροβυθῶν καταστημάτων, εν τα κέντρῳ των πολυπληθεστέων συνοικιών ἔχον περιοχιμενήν αιλῆν καὶ προαύλιον υποτεγένον, φρέατη ή βρύσην ποιουμένοις, φρέσει ή βρύσην ποιουμένοις».

Το κτίριο πρέπει να ακολουθεί τις κτηριολογικές οδηγίες που αναφέρονται στον οδόν άλληλοδιδακτικής του Ι. Κοκκώνη¹⁵. Να είναι δηλαδή ισογείο, με κάτων ορθογωνίου παραλληλογράμμου, μέγιστο πλάτος 9-10 μ. και ύψος 5-7μ. Να έχει μεγάλη παρθύρων, ανοιγμένα το ένα απέναντι του άλου στις δύο μακριές πλευρές του κτιρίου. Δύο μέτρα πάνω από το άδαμο. Επειδή για την ίδρυση ενός σχολείου το δαπανηρότερα και επομένως το δυοκολότερο για ένα δήμο είναι η οικοδομή, σε μεταγενέστερη έκδοση του οδηγού ο Κοκκώνης εποιημαίνει ότι η λαμπρότητα του κτιρίου δεν είναι αναγκαία, αλλά το σχήμα και τη διάταξη των μέρων τους¹⁶.

Το 1835 η κοινότητα γίνεται Δήμος Αθηναίων. Σύμφωνα λοιπόν με το Β.Δ. που προαναφέραμε, ο δήμος είναι υποχρεωμένος να ιδρύσει σχολείο. Ο Δήμαρχος Ανάργυρος Πετράκης, από τους πρώτους εισηγητές της αλληλοδιδακτικής στην Ελλάδα, ιδρύει το α' δημοτικό σχολείο σε νοικιασμένο πιμπούσιο χώρο στην Πλάκα. Στην απογραφή των δημοτικών σχολείων του 1835¹⁷ αναφέρονται δύο δημοτικά στην Αθήνα με 72 και 12 μαθητές αντιστοιχα. Πρόκειται για το δημοτικό της Πλάκας και πιθανότατα για το Πειραματικό σχολείο του διδασκαλείου, που είχε ίδρυθει το 1834, και στεγάζοταν στην οικία Φίνλευ στην Πλάκα. Την ίδια περίοδο αρχίζει τη λειτουργία του το γυμνάσιο της Αθήνας και στεγάζεται στην οικία Κλεανθή, στο Ριζόκαστρο.

Από τον αθηναϊκό τύπο της εποχής διαθάζουμε περιγραφή του α' δημο-

2. Το Α δημοτικό «Σχολή Καραμάνου» (Στατιστική της Δημοσ. Εκπαιδεύσεως (1910-1911).

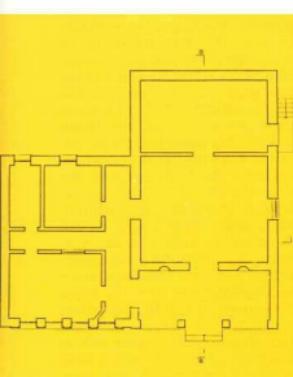
τικού της Αθήνας¹⁸. «Ότε φθάσας εις το λιθοστρωμένον και γέμον κοπριάς προσαύλιον του περί ου ο λόγος Δημι Σχολείου της πρώτευούσης μας και ήκουσα φωνάς παιδών υπό μίαν σκοτεινότατήν ευρκτήν έβαινασα. Εμβαίνω μέσα... δια να φθάσω εις το κονιορτώδες έδαφος του υπογείου εκείνου Σχολείου (αν πρέπει να ονομασθῇ σχολεῖον). Άλλα μάλις επάτηρα, και ιδού πλήθης ψυλλών, αποφοριαί δυνάδεις και αυτός ο δηδάσκαλος με περιστοιχίου. Χαιρετήσας αυτόν, τον ερωτά τι έχουν οι οφθαλμοί μου (διότι ήταν κόκκινοι). Εκείνος δε μοι απεκρίθη, ότι πάσχει εξ αιτίας του κονιορτού και του τινύηρου του διδάκτηριον». Η κατάσταση δέδια του δημοτικού δεν ήταν δυνατόν να ικανοποιεί σύτε τους πολίτες ούτε των Αναρ. Πετράκη, που προσωρινά μεν αναγκάστηκε να νοικιασει κάποιο χώρο για να στεγανεί το σχολείο, ταυτόχρονα όμως προσπαθεί να βρει πόρους για να κτίσει αλληλοδιδακτικά αρρένων και θηλέων. Για το ακού αυτό έχει ζητήσει μαλιστα «σχέδια αγγλικά». Σητά λοιπόν από τη Γραμματεία των εσωτερικών και πετυχαίνει να του παραχωρήσει το εκκλησόπεδο του Αγ. Νικόλα του Κτενά ή του Βοριά, στη συνάντηση των οδών Βορέα και Βύσσης. Α της οδού Αθήνας, εξαφαλίζοντας έτσι το γηπέδο του σχολείου. Στη συνέχεια αναθέτει στον αρχιτέκτονα του Δήμου Stauffert να σχεδιάσει το δημοτικό και δημοπρατεί την οικοδομή του. Σύμφωνα όμως με νεώτερο Βασ. Διάταγμα (Β.Δ. αρ. 54,26 Δεκ. 1835/ 17 Ian. 1836) (εικ. 1), δεν επιτρέπεται τη οικοδόμηση κανενός κτιρίου

πριν τα σχέδιά του υποβληθούν για έλεγχο στη Γραμ. των Εσωτερικών. Ο Δημ. Καλλιφρόνας ν τούτοις που διαδέχεται τον Πετράκη στη δημαρχία, μάλις συγκεντρώνει τα απαραίτητα χρήματα αρχίζει τους πρώτους μήνες του 40 την οικοδόμηση του σχολείου χωρίς να καθυτοθάλει στη Γραμ. τα σχέδια. Η Γραμματεία διατάξει την αμεσή παύση της οικοδόμησης δύο όσοι ακόμα δριακόταν στα θεμέλια¹⁹, αλλά ο δημάρχος έσκαλούσε στην οικοδόμηση που την άνοιξε είχε φθάσει πα στη στέγη. Με επιστολή του στον Όθωνα, ο Γραμ. των Εσωτερικών Ν.Γ. Θεοχάρης, αναφέρει ότι ο δημάρχος έκανε χρήση του εκκλησόπεδου χωρίς αδεια της προεπωτώσης αρχής: «Δια την παράδοσιν του ταυτην. Η Γραμματεία ήθελε περιορισθή να τον καθυτοθάλει εις πειθαρχικήν πονήνη, αν τουλάχιστον η τοποθέτηση της οικοδόμησης ήταν περιορισμένη από το σχέδιον της πόλεως και η εσωτερική διάταξης αυτής εθεωρείτο κατάλληλος. Άλλα το μεν σχέδιον της οικοδόμησης δεν έχει τα απαιτούμενα χωρίσματα δύο χρέισταινται εις παρόμοια καταστήματα και είναι σχέδιον μεν κατ' ύψος πεπλανώμενον και άκμψον ως εμφανέστατα εις το επιουσαντόμενον σχέδιον, η δε ποποθέτησης είναι τοισαύτη ώστε το πρόσωπον της σχηματίζει οξείαν γωνίαν με την διευθύνσιν της οδού Αθήνας». Επειδή λοιπόν στο σημείο που βρισκεται η οικοδόμηση κάθε μεταρρύθμιση θα είναι επιδημία για το δημοσιο τομείο, ο Θεοχάρης προτείνει να ανατεθεί στο δημάρχο «πάσα ζημιά ήτης ήθελε προκύψει εκ της τροποποιηθεώς της θέσεως και της

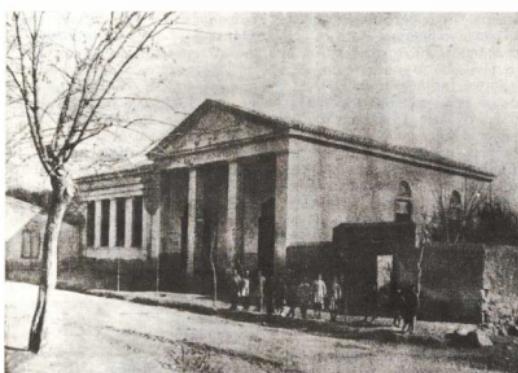
οικοδόμησής αν τούτο μόνον θεωρηθή ικανόν είτε εκ της μεταθέσεως εις καταληπτότερον μέρος».

Τιποτα όμως δεν έγινε, το σχολείο τελείωσε και αρχίσα να λειτουργεί το φθινόπωρο του 40. Πρέπει όμως να παραδεχθούμε ότι η κριτική του Θεοχάρη τόσο για την χωροθέτηση όσο και για τη μορφολογία του σχολείου ήταν ουσιαστική. Πιθανότατα να πρόκειται για κριτική του αρχ. Ed. Schaubert που υπηρέτει την περίοδο αυτή ως Πρωτοαρχιτέκτονας στην Γραμ. των Εσωτερικών, την οποία μεταφέρει στον Θεοχάρη στον Όθωνα.

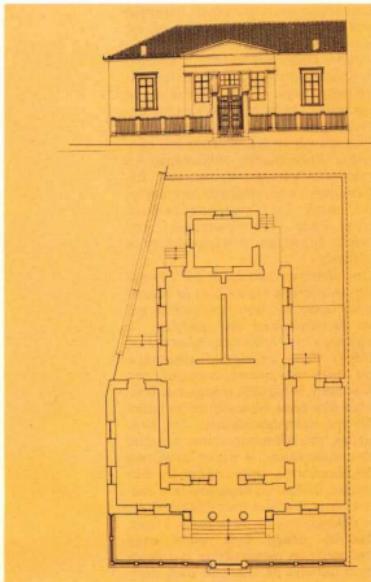
Οπωδόποτε, πρόκειται για ένα ορθογώνιο κτίριο (15.2X22.5 με εσωτερικό ύψος 6m που προορίζεται για να εξυπηρετήσει 483 μαθητές. Το εμβαδόν της αίθουσας διδασκαλίας (35m²) είναι σημαντικά μικρότερο απ' αυτό που απαιτεί ο σδίγος του Κοκκών. Η διάταξη επίσης των θρανίων δεν είναι συμμφωνη με τη μέθοδο της αλληλοδιδακτικής. Στο πιάνο μέρος της αίθουσας λειτεί ο χώρος της ημικυκλίων. Η στέγη σταδιού δημιουργείται στην πρόσοψη δεν μπορεί θέβασι να θεωρηθεί σαν υπόστεγος χώρος για τους 483 μαθητές. Η καλυψη γίνεται με μεγάλης κλίσης δικλινή στέγη έτοι ωστε στην πρόσοψη να σηματίζεται ένα τεράστιο αετώμα με ύψος το μισό περίποιο από το καθαρό ύψος του σχολείου. Η μορφή των παραθύρων με το κυκλικό ανάφλιο, εντεταγμένα σε ορθογώνιο πλάισιο (κάτι που συντάπει συχνά σε έργα του Κλεντός) φαντάζει υπερβολική σ' ένα έργο τόσο μικρής κλίμακας. Γενικό όλο το οικοδόμημα είναι βαρύ και άκμψο.

3. Κατοψή του δημ. Αμαρουσίου (αρχ. Μορφολογίας ΕΜΠ).

4. Το δημοτικό Αμαρουσίου στις αρχές του αιώνα μας (Στατιστική της Δημ. Εκπαιδευσεών 1910-1911).

5. Κάτοψη και οψή του σχολείου της οδ. Αθηναίου (αρχ. Μορφολογίας ΕΜΠ).

6. Η Σχολή Αθηναίου γύρω στα 1930 (φωτ. αρχ. Μουσείου Μπενάκη).

Η θέση του τέλος, πάνω στην οδό Αθηναίων έναν από τους κεντρικότερους δρόμους της πόλης χωρίς τη μεσολάβηση προαστίου, αποτελούσε σημαντικό μειονέκτημα, γιατί η φασαρία του δρόμου ενοχλούσε αδιάκοπο το μάθημα.

Οπωδόποτε το σχολείο αυτό ήταν για πάνω από 30 χρόνια το μοναδικό δημοτικό της Αθήνας που στεγαζόταν σε κτίριο ειδικά κατασκευασμένο για σχολείο. Ο πρώτος του δάσκαλος ο Καραμάνος, σημαντική φιλοιγνωματία της εποχής στο χώρο της εκπαίδευσης, του έδωσε και το όνομά του. Η «σχολή Καραμάνου» όπως ήταν γνωστή στην πρωτεύουσα, υπήρξε επίσης για πολλά χρόνια ένα από τα μεγαλύτερα εκλογικά κέντρα. Λειτουργούσε συνέχεια μέχρι το 1916 που κατέδαφιστηκε μερικά για να μετατραπεί σε λουτρό του δήμου, έμεινε μερικά χρόνια μισοερευμένο και τελικά κατεδαφιστήκε οριστικά (εικ. 2).

Στα χρόνια που ακολουθούν η συνδιδακτική κερδίζει ολοένα έδαφος σαν εκπαιδευτική μέθοδος. Ακόμα και ο Κοκκώνης υπέρμαχος της αλ-

ληλοδιδακτικής την αποδέχεται. Στην τελευταία έκδοση του οδηγού του, το 1864 σημειώνει ότι τα συνδιδακτικά μεγάλα και μόνιμα διδακτήρια «οικοδομούνται κατά πόντα ομοία με τα αλληλοδιδακτικά». Προβλέπει όμως κι ένα δεύτερο δώματο πού να συνδιδακτικό τμήμα, δίπλα στην κεντρική αίθουσα διδασκαλίας, που επικοινωνεί εσωτερικά με αυτή με μεσόδυρμα. Μία δεύτερη πόρτα οδηγεί από το δωμάτιο της συνδιδακτικής στο προαύλιο.

Το δεύτερο δημοτικό που κτίστηκε στη Δήμο Αθηναίων το 1871 ακολούθει τις νέες αυτές προδιαγραφές. Πρόκειται για το δημοτικό σχολείο στο Μαρούσι που κτίστηκε σε γήπεδο που δώρισε στο δήμο η Μονή Πετράκη (εικ. 3). Ήταν πρέπει να σημειεύουμε εδώ ότι συμφωνα με το διάταγμα 29/1/1866 στη δικαιοδοσία του Δήμου Αθηναίων την περίοδο Αμαρουσίου, Κηφισίας και Καλλιθέας και τα τότε «χωριά» Χαλάνδρι, Λιόσια και Π. Φάληρο.

Το σχολείο αποτελείται από δύο πτέρυγες. Μία κεντρική με στοά

στην είσοδο που υποβαστάζεται από δύο τετραγωνικούς πεσσούς και μία δεύτερη στο πλάι χαμηλότερη κατά τι από την πρώτη. Στη νότια πλευρά του σχολείου υπάρχει ένα μικρό προαύλιο. Η αιθουσα της αλληλοδιδακτικής (8X11,5) με τυπικές αναλογίες μικρού αλληλοδιδακτικού για 180 παιδιά καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της κεντρικής πτέρυγας. Πιο ακριβώς από αυτήν και σε ομερη επικοινωνία μαζί της δρισκεται ένας δεύτερος μικρότερος χώρος, το δώματο του συνδιδακτικού τμήματος. Μία δεύτερη πόρτα οδηγεί από το δωμάτιο αυτό, συμφωνα με τις προδιαγραφές του «οδηγού» στο προαύλιο. Ο φωτισμός και στις δύο αίθουσες είναι ελληπτής. Η αιθουσα της αλληλοδιδακτικής φωτίζεται με ένα μόνο παράθυρο, ενώ η της συνδιδακτικής πάνω πόρτα που οδηγεί στην αυλή. Πιθανότατα να υπήρχε ένα ακόμη παράθυρο συμμετρικό τοποθετημένο, που να κλείστηκε αργότερα: ακόμα όμως και σ' αυτή την περίπτωση ο φωτισμός δεν επαρκεί.

Η δεύτερη πτέρυγα στ' αριστερά

7. Ο πρόδομος της σχολής Αδριανού (αρχ. Εμπ. Τραπεζής της Ελλάδας).

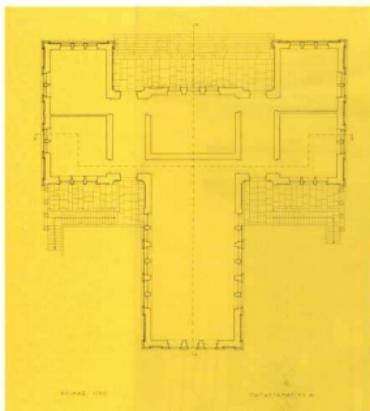
της πρώτης, αποτελεί την κατοικία του δασκάλου, με ανεξάρτητη είσοδο από τον πρόδομο. Μία ακόμα πόρτα εξασφαλίζει την εσωτερική επικοινωνία της κατοικίας με την αίθουσα αλληλοδιδακτικής. Σε αντίθεση με τις αίθουσες διδασκαλίας, τα παράθυρα, εδώ εξασφαλίζουν τον άνετο φωτισμό και αερισμό των χώρων, εκτός δε από το υαλοστάσιο έχουν και γερμανικά έξωφύλλα. Ο τρόπος που ο αρχιτέκτονας έχει σχεδίασε τις δύο πτέρυγες βοηθότα στα νέα ξεχωρίσουν οι δύο διαφορετικές λειτουργίες τους. Τα κυριώς σχολείο έχει μεγαλύτερο ύψος, στοά στην είσοδο και είναι υπερυψωμένο κατά δύο βαθμίδες από το έδαφος. Η κάλυψη του γίνεται με δικλινή στέγη που σχηματίζει επάνω από την είσοδο αέτωμα. Η κατοικία του δασκάλου χαρηλότερη από τις αίθουσες διδασκαλίας, καλυπτεται και αυτή από δικλινή στέγη. Ο κορφιάς της όμως τοποθετείται σε κάθετη σχέση με τον αντίστοιχο του σχολείου, έτσι που η κεντρική πτέρυγα με τη στοά και το αέτωμα να προβάλλεται προς το δρόμο καν

τονίζεται η σημασία της. Δεν είναι γνωστός ο αρχιτέκτονας του κτιρίου. Την περίοδο αυτή μπανικοί του δήμου Αθηναίων ήταν οι N. Λύσιππος και I. Γενιασρής. Ίως σε έναν από τους δύο να πρέπει να αποδίδεται η πατρότητα του σχολείου.

Το σχολείο Αμαρουσίου σώζεται σημερανά σε αρκετά καλή κατάσταση και στεγάζει υπηρεσίες του δήμου (εικ. 4). Βρίσκομαστε πια στα μέσα της δεκαετίας του '70. Στους παιδαγωγικούς κύκλους της χώρας αλλά και στους παράγοντες του Υπουργείου Παιδείας έχει ωριμάσει πια η ίδεα ότι η αλληλοδιδακτική που εγκαταλείφθηκε στις αλλες χώρες όπου εφαρμοζόταν στα μέσα του 19ου αιώνα, έπρεπε να αντικατασταθεί και στην Ελλάδα. Το Ερβατιανό σύστημα κέρδιζε συνεχώς σπαδούς. Ο Σύλλογος προς διδασκον των ελληνικών γραμμάτων, πρωτόπορος στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, στέλνει στη Γερμανία για ευρύτερες παιδαγωγικές και φιλολογικές σπουδές ως υποτρόφους τρεις νέους, τότε, εκ-

παιδευτικούς, τον Σπ. Μωραΐτη, τον Χαρίσιο Παπαμάρκο και τον Παν. Οικονόμου. Επιστρέφοντας, γίνονται οι πρώτοι εισηγητές τη νέας διδασκαλίας. Είναι η εποχή που το εκπαιδευτικό πρόβλημα στη χώρα μας, περνάει σοβαρή κρίση. Διδακτηρία, θιβλία διδασκαλίας, διδακτικό μέθοδοι, διδακτικό προσωπικό, όλα αμφισβητούνται.

Το νέο δημοτικό που κτίζει ο δήμος της Αθήνας το 1875-76 είναι ίως το πρώτο, που προσπαθεί να εκφράσει πολὺ σχνή ακόμα είναι αληθεία, το νέο σύστημα. Πρόκειται για τη Δημοτική σχολή της οδού Αδριανού που θεμελώθηκε το 1874 πάνω σε σχέδιο του γνωστού αρχιτέκτονα Παναγή Κάλκου (εικ. 5,6,7). Στην πόλη της Αθήνας την περίοδο αυτή λειτουργούν πέντε δημοτικά σχολεία, δύο αρρένων και τρία θηλέων. Αξέχει ίως κα ν σημειωθεί στο ενύ στο σύνολο των 1126 δημοτ. σχολείων της χώρας τα 991 ήταν αρρένων και τα 135 μόνο θηλέων, στην Αθήνα τα δημοτικά θηλέων είναι περισσότερα από τα δημ. αρρένων (1874).²⁰ Από τα πέντε δημοτικά μόνο η σχο-

8. Το 8 Παρθεναγωγείο του Πειραιά στην υδραϊκή συνοικία, κάτωφη (αρχ. Μορφολογίας ΕΜΠ).

9. Κύρια άψη του Παρθεναγωγείου του Πειραιά (αρχ. Εμπορ. Τραπέζ. της Ελλάδας).

λή Καραμάνου στεγάζεται σε ειδικό κτίριο τα άλλα τέσσερα χρηματοποιούν νοικιασμένα οικήματα: το Β' αρρένων στην οδό Κυρρίστου και τα δημοτικά θηλέων, στην οικία Φιλαρέτου στην οδό Αθηναίου και σε δύο άλλες κατοικίες στην οδό ουρανού Ερμού και Καποδιστρίου.

Το σχολείο της οδ. Αθηναίου χτίζεται για να στεγάσει το Β' Δημοτικό αρρένων. Η κάτωφη του αποτελείται από μία κεντρική αίθουσα διδασκαλίας (η αλληλοδιδακτική δεν παύει να είναι ακόμα η επισήμη μέθοδος διδασκαλίας του κράτους) με ένα μικρό χώρο στα πίσω μέρη, το γραφείο του διδασκάλου (ο χώρος αυτός λειπει από το προηγούμενο παράδειγμα γιατί βρίσκεται ενοματωμένος στην κατοικία του διδασκαλού. Συνάντεται όμως, όχι συχνά, και σε άλλα αλληλοδιδακτικά).

Εκατέρωθεν της κυρίας αίθουσας διδασκαλίας βρίσκονται δύο άλλες αίθουσες προφανώς η αίθουσα της προκαταρκτικής κλάσης και αυτή του συνδιδακτικού τμήματος. Οι διαστάσεις τους (= 4X9μ.) εξασφαλίζουν την ανεπτυγμένη διδασκαλία 30-40 παιδών συμφωνα με το νέο σύστημα. Έχουν δική τους ανεξάρτητη είσοδο τόσο από τον πρόδομο όσο και από την αυλή των διαδειμμάτων. Επικοινωνούν βέβαια ακόμα με την κεντρική αίθουσα, αλλά μπορούν να λειτουργήσουν και εντελώς ανεξάρτητα από αυτή. Ο φωτισμός των αίθουσών των εξαιρέσθεται στην μια αίθουσα στη γνωνία των οδών Αθηναίου και Φλέσσα, αν και είναι καλλι-

τερος από το προηγούμενο παράδειγμα, εξακολουθεί να μην είναι επαρκής. Ένα μεγάλο τμήμα της αίθουσας αλληλοδιδακτικής φωτίζεται μόνο μέσω δύο παραθύρων που δίνουν στον πρόδομο.

Μπροστά στο σχολείο δημιουργείται ένα μικρό προαύλιο, ενώ μία μεγαλύτερη αυλή προορίζεται για το μάθημα της γυμναστικής και όπου υπήρχαν οι χώροι υγείας δρισκεται στο πίσω μέρος του κτηρίου. Το σχολείο λειτουργεί ακόμα και σήμερα και στεγάζει το 740 δημ. σχολείο.

Προκειται για ένα καθόρι νεοκλασικό κτίριο με τονισμένη είσοδο. Ο πρόδομος με τους δύο δωματικούς κίονες και τις παραπάτες, τη τριμερής διάρρεση του θρύγου, όπου μάλιστα υπάρχει και ταίνια με σταγόνες, το οριζόντιο γείσο, η διαμόρφωση του αετώματος, φανερώνει την παρουσία του προϊκισμένου αρχιτέκτονα.

Παρόμοια κάτωφη είχε και το υπαρχόντο του δεύτερο Παρθεναγωγείο Πειραιά, που ίδρυσε ο Ιάκωβος Ράλλης το 1876 στην υδραϊκή συνοικία (εικ. 8.9)²¹. Από καθαρό μορφολογική απογείωση ωστερεί όμως του σχολείου της Αδριανού.

Τα τρία αυτά δημοτικά που αναφέρουμε, η σχολή Καραμάνου, το σχολείο στο Μαρούσι και η δημοτική σχολή της Αδριανού, ή ωστερεά τα δύο, μα και το δεύτερο δεν αντηφούν αυστηρά στην Αθήνα, ήταν τα μόνα κτίρια που χτίστηκαν ειδικά για δημόσια σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης στην πρωτεύουσα τον

19ο αιώνα. Για τη μέση εκπαίδευση χτίστηκε μονάχα ένα, το Βαρθάκειο Λύκειο (1857-59) με αρχιτέκτονα τον Παναγή Κάλκο, ένα από τα καλλίτερα παραδείγματα του ελληνικού κλασικισμού. Περισσότερα κτίρια μέσης όμως πάντα εκπαίδευσης, έχουμε στο χώρο της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Το σχολείο Hill που ήδη προαναφέρεμε, το Αράσειο Παρθεναγωγείο (1842-46) του Λια Καυταντζόγλου, το Ελληνικό Εκπαιδευτήριο ή Λύκειο Παπαδόπουλου (1856-57) πιθανότατα πάνω στα σχέδια του Σταύρου Κλεάνθη. Πρόκειται όμως για άλλη κατηγορία κτιρίων με διαφορετικό εκπαιδευτικό και κτηριολογικό πρόγραμμα, που εκτός από τις διαδικασίες αίθουσες διδασκαλίας διέθεταν και οικοτροφείο με τους απαραίτητους χώρους, κοιτώνες, μαγειρείο, τραπεζαρία, αναγνωστήριο, βιβλιοθήκη, νοσοκομείο, γυμναστήριο κλπ.

Αυτά που έχει ίως μεγαλύτερη σημασία είναι ότι το ομέως επόμενο από τα δύο αυτά δημοτικά κτίρια για τη στέγαση σχολείου της στοιχειώδους εκπαίδευσης, αν εξαιρέσουμε το πρότυπο σχολείο του Μαρασλείου Διδασκαλείου (1906)²², κτίστηκαν από την πολιτεία το 1926. Πρόκειται για τα διύλιμα τετρατάξια του συνοικισμού του Βύρωνα, του αρχ. Σούλι και το συγκρότημα «Νομικός» στο Λυαστρείο που στέγασε δύο δημοτικά και δύο γυμνάσια με αρχιτέκτονα τον Γ. Πάντζαρη.²³ Για ένα ολόκληρο αιώνα (1840-1926) τη πρωτεύουσα διέθετε δύο και μόνο

ασχολικά κτίρια για τα δημοτικά της σχολεία. Όλα τα άλλα στεγαζόντουσαν σε νοικιασμένα κτίρια ή κτίρια από δωρεές, ακατάλληλα όμως για να στεγάσουν τη λειτουργία της εκπαίδευσης.²⁴

Σημειώσεις

1. Το αλληλοδιδακτικό της Αθήνας σημειώνεται στο χάρτη της πόλης του Βεσσαρίου με τον αρ. 16 «école d'enseignement mutuel».
2. Επιστολή του Γ. Γενναδίου προς τον στρατηγό Γκουΐρα με ημέρα 30 Ιανουαρίου 1825 με πληροφορίες σχετικές με τη λειτουργία των σχολείων της Αθήνας. Ειρηνείς περί των Αθηνών, φρ. 40 31 Jan. 1825.
3. Οι πάνεκας τηλέγραφοι, ημερικάλια, αποτελούν θεωρικά διδακτικά οργάνωσης της αλληλοδιδακτικής μεθόδου.
4. Αρχείο Εθνολογικού Μουσείου. Χειρόγραφο 8.784 (αδημοσιευτό).
5. Τα δύο αλληλοδιδακτικά σταμάτησαν να λειτουργούν στην Αθήνα από το Μαϊό μέχρι τον Αυγούστο του 1825, εξ αιτίας των μαθημάτων στο διάστημα αυτό συνεχίστηκαν στα Αμπελάκι. Έκθετοι του Συνέδαιο Συμπρωτείου με την 24.1.1826 σχετική με τη λειτουργία του αλλ. αρρένων, Εφημερίς των Αθηνών αρ. 20 1.12.1826.
6. Η πρωτοτάγη Κυβερνητική που Ναυτιλίου παρεχόμενη στην πόλη των Αθηνών το τέλος του Σταροπόδαρού για σχολείο αλληλοδιδακτικής, το Νοέμβριο του 1824 μετά από αιτητή της Φιλ. Εταιρείας με ημέρα 18 Απρ. 1824 Δ. Συμμετή Η ιστορία των Αθηνών σελ. 92α.
7. Επιστολή του Γ. Γενναδίου προς τον στρατηγό Γκουΐρα με την 30.1.25 ορρ. cit.
8. Ο Συνέδαιος Συμπρωτείος (1798-;) ήταν μαθητής του Αθ. Πολίτου «Προφεσσόρας των Αλληλοδιδακτικών της Επαναστούσας Δασκαλάκων κείμενων - πηγα της ιστορίας της Ελλ. Επαναστάσεως. Σειρά Τρίτη - Τα περι Παιδείας Αθήναι 1968 Τόμος Α σελ. 109.
9. Ο Ν. Νικητόπουλος ή Νικητόπουλος (1795-1846) ήταν ιεραρχός από τη Δημητραΐδα με σπουδές στην Θόρσο, Ιάσιο και Πάρια. Σύδρουρα Ζώνων-Καρατερόποιη. Η μέση εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893) Θεάνθη 1983 σελ. 20.
10. Το βιβλίο δεν τυπώθηκε ποτέ, χειρόγραφο του άνων απεστάλη το 1830 στην επιτροπή που είχε αναλάβει τη συντομή του άσχοντο της αλληλοδιδακτικής.
11. Επιστολή του Ν. Νικητόπουλου προς τους Εφόρους της Φιλομάουσαν Εταιρείας 15 Φεβρ. εγγ. 8788
12. Στην Κοποδιαρκή περίοδο λειτούργησαν ύψων στα 200 σχολεία (134 αλλ. + 48 ελληνικά) κτιστώντας δε περίον 50 σχολικά κτίρια.
13. Δημ. Κομπούρουγκου Αι παλαιά απαλλοτριώσεις χώρια ανασκάφτηκαν των αρχαίων Αθηνών. Α.Δ. 1925 Παρόμυθο.
14. Η απογραφή είναι αρχοντούλητη. Δεν αναφέρεται όμως η υπάρχη Γυμνασίου στην Αθήνα, ενώ το κεντρικό σχολείο λειτουργεί σύκοιν στην Αγίανα. Δεδομένου ότι η μεταφορά του κεντρικού σχολείου της Αγίανας στην Αθήνα έγινε το 1834 η απογραφή πρέπει να είναι προγενέστερη ΓΑΚ αρχ. Βλαχογιάννη κβτ. 60
15. Ι. Π. Κοκκινή Εγχειρίδιο δια τα ολληλοδιδακτικά σχολεία ή άσχοντο της αλληλοδιδακτικής μεθόδου υπό Σαράζενου. Εν Αγίνην εν τη εθνική τυπογραφία 1830.
16. Ι.Π. Κοκκινή Εγχειρίδιο ή άσχοντο της Αλληλοδιδακτικής μεθόδου νεος, Εν Αθηναις 1850
17. Έκθεση Κορκ σχετική με την εκπαίδ. κατάστασα στην Ελλάδα. ΓΑΚ αρχ. Βλαχογιάννη κωτ. 60 Σωτήρ. 19/26 Σεπτ. 1835
18. Αθηνας 25 Ιουλίου 1836
19. Αναφορά του Ν.Γ. Θεοχάρη Γραμ. των Επετειών προς τον Θέωνα, 26 Μαρτίου 1840. ΓΑΚ-ΟΕ. Υπ.Εσ. 17 αδημοσίευτο
20. Αθηναϊκον πληροφορίον Δ.Α. Κορομηλα 1874 αελ. 61-62
21. Παντολέοντος Καμπούρουλον Ιατρού του Πειραιώς (1833-1822). Εν Αθηναις 1833 σελ. 43
22. Το πρότυπο δημοτικό σχολείο του Μαρασίου Διδασκαλείου, καταλαμβάνει την πετρέα πετρών και είχε 5 αιώνιους διδασκαλούς και 1 αιώνιου για μοναδικό δημοτικό. Δημ. Το Μαρασίου Διδασκαλείον Αρχηγόδημα 1906 αελ. 104-106.
23. Εμμ. Ν. Λαμπαδηρίου Σχολείη υιεντή Αθηνας 1928 αελ. 95-103.
24. Αξέχει να σημειώθει ότι στις αρχές του αιώνα μας, μερικοί ήτανες, επειδή το ενοικιο που πήλυρε ο Δήμος για τα σχολικά κτίρια ήταν μεγάλο, έκπτωση επιτήρησης κτίρια για να τα νοικάσουν στο δήμο για χρονιά.

The First Primary Schools in Athens

M. Kardamitsi - Adami

The eagerness for learning and education, typical of the Greek people, remained steady throughout the dark years of Turkish occupation. Therefore, it is not surprising that the Athenians, even in slavery, tried to found and maintain their own schools.

The levels of education were three, the first, «the common schools», providing elementary knowledge, the second, «the hellenicon», Greek education and culture and the third studies in philosophy and science. The second level usually functioned as a prerequisite of the third and was not so much connected with the first. The «common schools» were housed, as a rule, in the narthex of churches or in monasteries, since the teachers were in their majority clergymen, or even in the house of the teacher, if he was a layman.

The schools of the upper level were originally housed in monasteries. The coenobitic character of education was also well known both in the West and the East. Therefore, the first building units erected to house educational institutions of the middle and upper level were generally ruled by the same principles. Their plan was a large close rectangle for the bigger

institutions, while the smaller ones followed a Π or a Γ plan.

Three such schools were operating in Athens: «Parthenon», a girls' school, founded by Philothei Benizelou in the sixteenth century; the school of the monk Gregory Sotiris founded in the early eighteenth century and the famous Deka school, founded in 1750. It was only in the beginning of the nineteenth century that the first edifices purposed for the elementary education were built. Their plan and lay-out served a specific teaching method, that of inter-didactics. The first school applying this approach was instituted in Doli, Mani, while the first in Athens was founded by the Philomousos Society in 1823. More schools were built later, the best as regards its architecture being the one designed by the municipal architect Stanfert (fig. 1), that started operating in the fall of 1840 (fig. 2). The second municipal school, built in 1871, followed Stanfert's architectural principles and was located in Marousi (figs. 3,4). The new building purposed to house a primary school and financed by Athens' Municipality in 1875-76, was probably the first architecture trying to express the new educational concept. The school, located in Adrianou Street, was founded in 1874 and was built according to the plans of the well known architect Panagis Kalkos (figs. 5,6,7). A similar plan also displayed its contemporary second girls' school in Piraeus, which was founded by Iakovos Rallis in 1876 in the Hydraic sector (figs. 8,9). The architecture of this building was, however, less successful as regards its morphology, than the school of Adrianou Street.

These three forementioned schools or rather the first two, since the third does not essentially belongs to Athens, were the only buildings especially planned and erected to house public schools of primary education in the Greek capital during the nineteenth century.

Only one building, the Varvakeion Lyceum, was built in Athens (1857-59) to house a school of secondary education. Built according to the plans of Panagis Kalkos it represented one of the best examples of the Greek classicism. Other buildings serving the needs of secondary education belonged to the private sector. For almost an entire century (1840-1926) the capital of Greece possessed only two buildings purposely erected as primary schools. All the other schools were housed either in rented or donated buildings, which, however, could hardly, if at all, cover the basic needs of a proper education.